

# Topográfiai modellek a kelet-közép európai mikro-régiókban – kutatási beszámoló –

KPI regisztrációs szám: 6/14/2014

Partiumi Keresztény Egyetem regisztrációs szám: 179/7/2014

## A kutatási program tartalmi aspektusai és lefolyása

Kutatási programunkban az irodalmi topográfia elméleteit vettük alapul, amikor vizsgálódásainkkal kelet-közép európai mikro régiók kulturális jelenségeiről készítettünk tanulmányokat. Ezek helyszínei: Fogaras (Crişan Renáta), Temesvár (Szabó Eszter), Eszék (Varga Péter), és tágabb értelemben véve az erdélyi és magyarországi városok, tájak, a vizsgált útleírásoknak megfelelően (János Szabolcs). A forrásokat tekintve elsősorban a regionális németnyelvű irodalom állt a fókuszban, de az interdiszciplinaritás jegyében a sajtótörténet, filmtörténet, imagológia és az irodalomszociológia is része volt a projektnek.

A négyfős kutatócsoport tagjai az alábbiak szerint valósították meg a kitűzött kutatási célokat:

**Crişan Renáta** – A kutatási időszak első fázisában intenzív szakirodalmi anyaggyűjtést végzett a budapesti és bécsi egyetemi könyvtárakban. Eginál Schlattner *Der geköpfte Hahn* című regényében megjelenő helyszíneket vizsgálta a Radu Gabrea rendező által készített megfilmesítésben. Kontraszív módszerrel tárta fel a földrajzi és építészeti helyszíneket, majd ezek összevetésével a kulturális emlékezet kulisszáit vizsgálta az erdélyi multikulturális környezetben. A *Der geköpfte Hahn* (A lefejezett kakas) című film Fogarasban, Erdély szászok lakta tájain játszódik a II. világháború idején. A kulisszák nem csak a cselekmény helyszínét jelenítették meg, hanem az erdélyi varázslatos, multikulturális környezetet tárják eléink, a különböző nemzetiségű szereplők sajátos tradíciójával együtt. A topográfiai helyszínt ebben a filmben az ott élő szász, román, magyar, roma szereplők szemszögéből láthatjuk. A kutatás során a tervezett másik film, a *Das Geheimnis in Siebenbürgen* topográfiai elemzése is megvalósult, az ebből készült tanulmány a Partiumi Keresztény Egyetem 2014 szeptemberében megrendezendő *Umwandlungen und Interferenzen* című konferenciáján kerül bemutatásra. A kutatás részeredményeit Crişan Renáta nemzetközi konferenciákon, valamint külföldön megjelenő kötetekben megjelenő publikációk révén mutatja be.

**Szabó Eszter** – Szabó Eszter sajtótörténeti kutatása annak a módnak a bemutatására és elemzésére tettek kísérletet, hogy milyen módon jelenik meg a közel száz évig fennálló *Temesvarer Zeitung* hasábjain a város és régió topográfiai, illetve városantropológiai lenyomata.

1870 júniusában Silberstein (Ötvös) Adolf, író és kritikus lett a *Temesvarer Zeitung* felelős szerkesztője. 1871 májusától kezdve Adolf Sternberg áll a lap élére. A Pester Journal egykori szerkesztője érdekes helyi jellegű és irodalmi cikkeivel hosszú ideig (1882 őszéig) ébren tudta tartani a polgári középosztály érdeklődését.

A helyi jellegű cikkek között intenzíven jelen van a város, a régió topográfiai lenyomata. Az alap kutatások is ezt a hipotézist erősítették meg. Temesvár környékének (fürdőhelyek, közeli városok) részletes bemutatása alkalmat adott topográfiai kutatásokra. A különböző kulturális jellegű cikkek (lírai művek, esszék, színházi kritikák, stb.) bemutatásakor számos topográfiai adatra bukkanunk, amelyek a közép-kelet európai régió fiktív és reális irodalmi helyszíneit elevenítik meg. Az kutatás ezekre a helyszínekre

irányult. A projekt ideje alatt sor került a projekt megvalósításához szükséges bécsi és budapesti könyvtári kutatásra. Ezt követte az adatfeldolgozás, a cikkek feldolgozásához szükséges adatbázisok elkészítése.

Részeredményeket két konferencián sikerült bemutatnia. Az első alkalom áprilisban a Közép- Európai Germanisztikai Egyesület 4. Kongresszusán volt. A Közép-Európai Germanisztikai Egyesület (Mitteleuropäischer Germanistenverband, a továbbiakban: MGV) az európai germanisztika egyik legrangosabb nemzetközi tudományos társasága. Az Egyesület 4. kongresszusa – Drezda, Olmütz és Bécs után – Erfurtban került megrendezésre 2014. április 10-12-én. A kongresszus témája *Centrum és periféria – A német nyelv és interkulturális kapcsolatai Közép-Európában (Zentren und Peripherien – Deutsch und seine interkulturellen Beziehungen in Mitteleuropa)* volt. Ez az előadás a topográfiai aspektusok mellett a napilap kultúraközvetítő státuszát vizsgálta, szembeállította Bécs-Budapest centrum-szerepét Temesvár periférikus pozíciójával.

A második alkalomra májusban a Pécsi Nemzetközi Germanisztikai Konferencián került sor (Erinnerungskultur. Poetische, kulturelle und politische Erinnerungsphänomene in der deutschsprachigen Literatur). A tanulmány a *Pécser Studien zur Germanistik* konferenciakötetben fog megjelenni 2015 elején.

**János Szabolcs** – A kutatás keretében János Szabolcs 18-19. századi, magyarországi és erdélyi témájú útleírásokat vizsgált az irodalmi topográfia szemszögéből, különös tekintettel Christoph Ludwig Seipp [Johann Lehmann] útleírásaira: a Johann Lehmann szerzői név alatt jelent meg a *Reise von Pressburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen [Utazás Pozsonyból az erdélyi Nagyszebenbe]*<sup>1</sup> és a Christoph Ludwig Seipp nevével fémjelzett *Reise von Pressburg durch Mähren, beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück [Utazás Pozsonyból Morvoroszágon, a két Szilézián és Magyarországon át Erdélybe és onnan vissza.]* Mindkét szöveg ugyanattól a szerzőtől származik, a Wormsban született színházigazgatótól és költőtől, Christoph Ludwig Seipp-től (1747–1793).<sup>2</sup>

Lehmann útleírása elsősorban egy tényszerű útikönyv, amely a Magyarországra illetve Erdélybe utazók számára szolgáltat hasznos, az utazásra vonatkozó technikai információkat. A leírások középpontjában azonban az Erdélyben és a Bánságban élő népek, az itt beszélt nyelvek és gyakorolt vallások leírása áll. Jellemző Lehmann álláspontjára a leegyszerűsítő ítéletek egyértelmű elutasítása, és egy, a különböző népeket kizárólag kulturális szempontok szerint hierarchizáló perspektíva elvetése, amely a 18. századi erdélyi szász imagológiai diskurzusokra olyannyira jellemzőek. A második beszámoló nagy terjedelmét az útirány jelentős kibővítése is indokolja. Az új útvonal immár nem Magyarország délkeleti részén, a Bánságon és Erdélyen át vezet, hanem egy nagy ívet ír le Morvaországon, Szilézián át a Szepességbe és innen a tokaji borvidéken át a máramarosi hegyek érintésével Erdélybe.

A foglalkozásának megfelelően a szerző elsősorban a magyar királyság német nyelvű területeire összpontosít, és a pontos megfigyelés, amelynek a lakosságot aláveti, arra enged következtetni, hogy számára ez az utazás nem utolsó sorban gazdasági érdekeket is szolgál, amennyiben eddig feltérképezetlen területek feltárására vállalkozik. A többségében német lakosságú városoknak nagyobb teret szentel, mint a magyaroknak és szlávoknak és ezeket pontosabban is írja le. Seipp második útleírásában is az utazás praktikus aspektusait tárgyalja, azonban ezeken túlmenően máshová teszi a hangsúlyokat. Olyan kérdések, amelyeket Seipp már az első útleírásában kifejtett, mint például a nyelvhasználat, a Magyarországon élő népek jellemvonásai stb. immár a jozefinista, illetve esetenként az európai politika kontextusában tárgyalja.

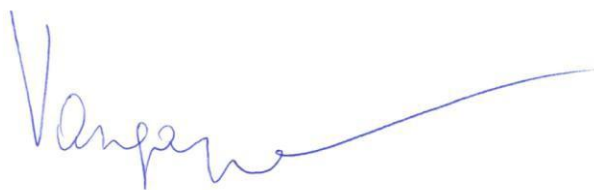
<sup>1</sup> Lehmann, Johann: *Reise von Preßburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen*. Dünkelspiel und Leipzig 1785.

<sup>2</sup> Seipp, Christoph: *Reisen von Preßburg durch Mähren, beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück*. In drey Abtheilungen. Frankfurt und Leipzig 1793.

A kutatás során sor került budapesti, pécsi és bécsi könyvtári kutatásra, illetve a téma szakembereivel való konzultációra. A kutatás eredményeinek bemutatására rangos nemzetközi konferenciák (Pécs, Budapest, Nagyvárad) keretében, illetve külföldi publikációk révén kerül(t) sor:

**Varga Péter** – A projektvezető Varga Péter kutatási tervében a mai Horvátország egyik legérdekesebb soknemzetiségű városának topográfiai elemzése szerepelt az eszéki származású Wilma von Vukelich németnyelvű önéletrajzának tükrében. A kutatás a projekt keretében elsősorban arra irányult, hogy ugyanazt a földrajzi helyet hogyan élik meg a különböző nemzetiségek, vallási csoportok, hogyan válik egy közös szociális térré (Lefebvre) az az urbánus közeg, amelyet különböző kultúrák népesítenek be. Vukelich, aki önéletrajzában egyaránt reflektál zsidó származására, német anyanyelvére, a város horvát és magyar kulturális közegére, a kulturális kódoknak olyan széles skáláját mutatja be, amely csakis Eszék hibrid (Homi Bhabha) társadalmában értelmezhető adekvát módon. A kulturális terek ilyen jellegű egyedi és sajátos szemioszférája (Lotman) jól megfigyelhető Közép Európa számos urbánus régiójában, amelyek „kicsiben” a nagy centrumok (Budapest, Bécs) leképződései. Ugyanennek a kutatásnak folytatásaként egy másik önéletrajzi jellegű írás, a pécsi Jánosi Engel Rudolf 1914-1916 között írt, kiadatlan hadi naplójának feldolgozása is folyamatban van, amelynek eredményeiről a Partiumi Egyetem 2014. szeptemberi konferenciáján (*Umwandlungen und Interferenzen*, VI. Internationale Germanistentagung an der Christlichen Universität Partium) tartandó előadás számol be.

A megvalósult kutatások és azok eredményei (10 konferencia-előadás, 8 publikálás előtt álló tanulmány) révén differenciált képet szeretnénk nyújtani a környező mikro régiók kulturális heterogenitásának különböző megnyilvánulásairól a sajtó, a film, az útleírás és az önéletrajzi írások tükrében. Munkánk egyben forrásfeltárás is, hiszen ezen szövegek egy része nehezen, vagy alig hozzáférhető.



Dr. Varga Péter